

ГЕНЕЗИС ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

THE GENESIS OF INTEGRATION PROCESSES IN UKRAINIAN PEDAGOGY

Стаття присвячена питанню генезису інтеграційних процесів в українській педагогіці. Зокрема, запропоновано в історії становлення теорії інтеграції в українській педагогіці з початку 90-х дотепер розрізняти п'ять етапів. У статті зазначено, що на першому етапі поняття інтеграції адаптувалося із загальнонаукового у педагогічне, відкриваючи новий напрям дослідження в освіті, який базується на принципі інтегративності та інтегративному підході до навчально-виховного процесу. На другому етапі формується поняттєвий апарат інтеграції змісту освіти, вперше визначається інтеграція як дидактичний принцип, починається теоретичний аналіз розрізних розробок з проблем інтеграції. На третьому етапі відбувається формування теоретико-методологічних основ інтеграції в освіті, вводяться поняття педагогічної інтеграції та педагогічної інтегративності. Показано, що суттєво зміщуються акценти від міжпредметних зв'язків та професійного спрямування до інтеграції змісту навчання у професійній, особливо професійно-технічній школі. Сутність четвертого етапу дослідження інтегративних тенденцій в українській педагогіці полягає в поглибленні методичного аспекту інтегрованого навчання на основі розроблених теоретико-методологічних основ. Його особливістю є акцентування внутрішньоциклової інтеграції, яка є вищим рівнем стосовно внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції змісту навчання на попередньому етапі. Автором зазначено, що активно розробляються не лише зміст, але й форми і методи інтегрованого навчання. Особливістю п'ятого етапу є розширення функцій інтеграції та актуалізація проблеми міжциклової інтеграції: інтеграції змісту гуманітарних та природничих дисциплін. Увага науковців спрямовується на інтегративні аспекти виховання. Досліджуються можливості використання інтегративного підходу до формування загальнолюдських та професійних якостей особистості.

Ключові слова: теорія інтеграції, педагогічна інтегративність, інтегративні тенденції,

принцип інтегративності, генезис інтегративних процесів.

The article is devoted to the genesis of integration processes in Ukrainian pedagogy. In particular, it is suggested in the history of the formation of the theory of integration in Ukrainian pedagogy from the beginning of the 90's to the present time to distinguish five stages. The article states that at the first stage the concept of integration has been adapted from general scientific to pedagogical, opening a new direction of research in education, which is based on the principle of integrability and integrative approach to the educational process. At the second stage, a conceptual apparatus for integrating the content of education is formed, for the first time integration is defined as didactic principle, the theoretical analysis of disparate developments on integration problems begins. The third stage involves the formation of theoretical and methodological foundations of integration in education, introduces the concept of pedagogical integration and pedagogical integrology. It is shown that the emphasis is sharply shifted from interdisciplinary connections and professional orientation to the integration of the content of training in a professional, especially vocational school. The essence of the fourth stage of the study of integrative tendencies in Ukrainian pedagogy is to deepen the methodological aspect of integrated learning based on the developed theoretical and methodological foundations. Its feature is the emphasis on intra-cycle integration, which is a higher level in terms of the intrinsic and intersubject integration of the content of the training in the previous stage. The author notes that not only content, but also forms and methods of integrated training are actively being developed. The peculiarity of the fifth stage is the expansion of the functions of integration and actualization of the problem of inter-cycle integration: the integration of the content of humanities and natural sciences. The attention of scholars is aimed at integrating aspects of education. The possibilities of using an integrative approach to the formation of universal and professional qualities of an individual are investigated.

Key words: integration theory, pedagogical integrology, integrative tendencies, integrability principle, genesis of integrative processes.

УДК 378.016:5:113
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-5>

Пастирська І.Я.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Інтеграції змісту навчання передували такі історико-педагогічні умови, як потреба постійно пристосовуватися до нових інформаційних умов; перехід від посиленої диференціації наук до етапу їх інтеграції; посилення і розвиток системного, діяльнісного та особистісного підходів в освіті; розмежування понять «міжпредметні зв'язки», «координація», «синтез», «професійне спрямування» та «інтеграція» у контексті їх педагогічного трактування; початок розробки сутнісно-категоріальних характеристик інтеграції: видів, рівнів, типів інтеграції, її методології, шляхів упровадження в навчальний процес тощо; теоретичний аналіз досвіду інтеграції та спроби його методологічного

осмислення; аналіз історичного досвіду близьких до інтеграції процесів в освіті (комплексної системи, міжпредметних зв'язків, міждисциплінарних курсів); політехнізація загальноосвітньої школи та розвиток професійної педагогіки, зокрема педагогіки професійно-технічної освіти; значне зростання міждисциплінарних та поява інтегративних курсів у змісті навчання; наростання суперечності між формами та новим змістом навчання, що вела до закономірної зміни форми: міжпредметні зв'язки поступово витісняються інтеграційними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом у педагогічній науці приділяється значна увага інтегративним процесам, однак проблема їх становлення і розвитку є малодослідженою.

У психолого-педагогічній літературі досліджувалися питання генезису інтеграційних процесів в українській педагогіці. Засновники наукових шкіл інтеграції у професійній освіті С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Козловська здійснили теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних основ інтеграції.

За надзвичайної важливості цих досліджень ступінь розробки проблеми генезису інтеграції у вітчизняній педагогіці є недостатнім і потребує подальшого аналізу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не досить висвітленим є саме генезис інтеграційних процесів в Україні, оскільки практично всі наукові розробки стосуються або теоретико-методологічних основ інтегративних процесів, або ж конкретних методичних розробок нижчих рівнів інтеграції.

Мета статті – визначити й охарактеризувати етапи становлення та розвитку інтегративних процесів в Україні та дати обґрунтовану оцінку сутності інтегративних тенденцій в українській педагогіці.

Виклад основного матеріалу. Історія інтеграції в освіті ХХ століття структурується на три якісно різні етапи, зокрема у роботах А. Данилюка: рубіж віків – 20-і роки (проблемно-комплексне навчання на міжпредметній основі, трудова школа); 50–70-і роки – міжпредметні зв'язки; 80–90-і роки – власне інтеграція. Період становлення поняття «міжпредметні зв'язки» цей автор поділяє на етапи.

Перший етап, 1945–1958–1965 рр. У зарубіжній педагогіці почалась критика педоцентричних концепцій та з'явилися обґрунтовані праці предметоцентристів. З цього часу інтеграція стає одним із дидактичних принципів, але формою її реалізації залишаються міжпредметні зв'язки.

Другий етап, 1966–1979 рр. Відбуваються окремо- і загальнометодичні дослідження проблеми міжпредметних зв'язків; виконання численних дисертацій; послідовна реалізація комплексного підходу до навчання і виховання школярів; дослідження освітніх, виховних і розвиваючих функцій міжпредметних зв'язків і розробка методичних рекомендацій з їх здійснення.

Третій етап, 1980–1983 рр. Отримання категорією «міжпредметні зв'язки» статусу загальнодидактичної; нове змістове наповнення цього поняття (намічається тенденція переходу його в розряд принципу), і, як наслідок, входження його формальної сторони в суперечність зі змістом; проведення першого цілісного і системного дослідження проблеми міжпредметних зв'язків (І. Зверев, В. Максимова), в якому вперше використовується термін «теорія міжпредметних зв'язків».

Четвертий етап, 1984–1991 рр. Гуманізація, демократизація освіти, здійснення паралельного розвитку двох дидактичних теорій – «теорії міжпредметних зв'язків» і «теорії інтеграції».

П'ятий етап, 1992–1998 рр. Останній сплеск у розвитку теорії міжпредметних зв'язків і її переростання у нову теорію.

Є й інші класифікації, зокрема розроблені М. Чапаєвим.

Перший етап, 1983–1988 рр. Закріплення категоріального поняття «інтеграція» в освіті, поява перших дисертаційних досліджень з проблеми.

Другий етап, 1989–1992 рр. Початок створення й апробації численних інтегрованих курсів.

Третій етап, 1993–1994 рр. Формування концепцій, об'єктом вивчення яких є інтеграційні процеси: вироблення критеріїв відбору і створення методик конструювання інтеграційного змісту освіти; продовження експериментування в сфері проведення інтегрованих уроків і роботи з інтегрованих курсів (основних і факультативних); початок дискусії про місце інтегрованих курсів у загальній системі шкільної освіти; збільшення потоку досліджень з проблеми інтеграції.

Четвертий етап, 1995–1997. Пік активності публікацій, видання найбільшої кількості практичних рекомендацій зі здійснення інтеграції на різних рівнях освіти; дослідження інтеграційних процесів у світовому освітньому просторі; загострення дискусії про місце і значення інтегрованих курсів і інтегрованих уроків у системі загальної і професійної освіти; вирішення питання про підготовку фахівців, здатних до роботи в інтегрованих освітніх системах, усвідомлення можливості виходу з кризи через зміну підходу до трактування явища інтеграції, яке має мислитися і розглядатися у руслі загальнонаукових традицій і розумітися як синтез двох діалектично протилежних процесів інтеграції і диференціації; створення А. Данилюком першої педагогічної теорії інтеграції, що відповідає загальнонауковим вимогам.

П'ятий етап, 1998 р. Продовження процесу «складання» дидактичної теорії інтеграції, осмислення її як феномена культури; підготовка до переходу теорії на новий рівень – рівень синтезу, що поєднує у собі інтеграцію і диференціацію, концентрацію і кореляцію, міжпредметність і інтеграцію.

Початком наукових досліджень із проблеми інтеграції в Україні були праці С. Гончаренка, які стали джерелом формування двох наукових шкіл: Вінницької під керівництвом Р. Гуревича та Львівської під керівництвом І. Козловської, які, своєю чергою, стали фундаторами численних досліджень з цієї проблеми. Представниками цих наукових шкіл здійснено теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних основ інтеграції, що дало поштовх для подальшого дослідження: обґрунтування концептуальних засад інтеграції знань учнів професійно-технічної школи, інтегративного підходу до конструювання змісту освіти, визначення оптимального співвідношення між процесами інтеграції та диференціації у змісті освіти.

Вивчення інтегративних процесів в українській педагогіці після 1990 р. є логічним результатом досліджень радянських учених попередніх років. На початку 80-х рр. переважали педагогічні дослідження, що відображали інтегративні тенденції у науці. Зокрема, вивченням особливостей інтегративних процесів у педагогічній науці займався І. Майзель. У ці роки відбувається закріплення категоріального поняття «інтеграція» в освіті, поява перших дисертаційних досліджень з проблеми.

Першим дослідженням із проблем інтеграції у радянській педагогіці був збірник праць «Интегративные процессы в педагогической науке и практике», виданий у 1983 році. У цій роботі поняття «інтеграція» було введено в педагогіку.

Із цього часу починається етап більш детальної розробки сутнісно-категоріальних характеристик інтеграції: видів, рівнів, типів інтеграції, її методології, шляхів упровадження у навчальний процес тощо. Цій проблемі присвячені роботи В. Безрукової, В. Фоменко, К. Колесиної та інших учених.

Сутнісно-категоріальні характеристики інтеграції одним з перших почав досліджувати І. Зверев. У статті «Межпредметные связи как педагогическая проблема» [1] він розділяє поняття «інтеграція» та «координація». Інтеграція означає об'єднання декількох навчальних предметів в один, у якому наукові поняття зв'язано спільним змістом та методами викладання. Координація – детально розроблений взаємозв'язок

У 80-90-х роках спостерігається наростання інтегративних тенденцій у педагогіці, розробляються різноманітні методики вивчення груп предметів від повного синтезу знань до простої координації навчального матеріалу за принципом великих автономних блоків зі збереженням специфіки кожного навчального предмета [4].

Важливим явищем 90-х років є створення навчально-наукових комплексів, що ґрунтуються на інтеграції науки та освіти в системі неперервної освіти. Вони сприяли формуванню «надпредметних» навичок тих, хто навчався, розвитку критичного мислення, а також вихованню майбутніх молодих дослідників та вчених.

З 90-х років теорія інтеграції в дидактичному аспекті почала активно розвиватися в Україні. Різними напрямом інтеграції в освіті було присвячено дослідження Б. Будного, С. Гончаренка, К. Гуз, Р. Гуревича, О. Джулик, Л. Дольнікової, В. Ільченко, Б. Камінського, І. Козловської, В. Семиченко, В. Сидоренка, Л. Сліпчишин, Р. Собка, Я. Собка, А. Степанюк, Н. Талалуєвої, Т. Яценко та ін.

Отже, педагогічна наука накопичила певний досвід щодо вивчення явища інтеграції, її значущості для освіти та практики використання у навчальному процесі (у вигляді інтегрованих курсів, створення навчально-наукових комплексів тощо).

Таким чином, інтеграція 80-х – початку 90-х років – це науково більш розвинена ідея комплексного навчання початку століття, яка не відокремлюється від предметності та не протистоїть їй. На цей час накопичено великий досвід дослідницької діяльності в сфері педагогічної інтеграції, яка досліджується на трьох рівнях її функціонування [2]: методологічному – синтез педагогічного та наукового знання, методів; теоретичному – синтез педагогічних теорій та концепцій; практичному – інтеграція компонентів змісту освіти (створення інтегрованих дисциплін, курсів, предметів тощо).

З кінця 90-х років починається етап більш детального конструювання систем навчання на основі інтеграції знань та визначення загальнодидактичних підходів до побудови їх цілей, змісту, принципів, методів та засобів.

І. Козловська [3] вперше ввела поняття дидактичної інтегративності як галузі педагогічного знання, що досліджує сутність, закономірності і застосування інтеграції в теорії навчання, та обґрунтувала реформування предметної системи навчання в предметно-інтегративну. Вона обґрунтувала методологічні підходи – історико-філософський, синергетичний, системний, проблемний, структурний, функціонально-організаційний та прогностичний – до інтеграції знань на основі системного аналізу філософських, гносеологічних та логіко-психологічних передумов упровадження інтегративних процесів в освіті.

Уперше в Україні теорія інтеграції у професійній освіті представлена як єдина наука, окреслено закони її функціонування, представлені приклади її практичної реалізації (С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Козловська). Представниками наукових шкіл здійснено теоретичне та методологічне обґрунтування концептуальних основ інтеграції, що дало поштовх для подальшого дослідження: обґрунтування концептуальних засад інтеграції знань учнів професійно-технічної школи, інтегративного підходу до конструювання змісту освіти, визначення оптимального співвідношення між процесами інтеграції та диференціації у змісті освіти, визначення умов та форм співіснування між предметними та інтегративними курсами, вивчення інтеграції в ракурсі комп'ютеризації та ін.

Суттєво зміщуються акценти від міжпредметних зв'язків та професійного спрямування до інтеграції змісту навчання у професійній, особливо професійно-технічній школі.

З початку 2000-х років починає здійснюватися структуризація основи і чинників педагогічної інтеграції як цілісної сукупності початкових передумов і причин, що зумовлюють процес її реалізації в сфері освітньої практики і теорії.

Особлива увага у дослідженнях цього періоду приділяється різним аспектам створення інтегрованих курсів. Актуальність проблеми інтегрова-

них курсів зумовила необхідність розроблення відповідної теорії. У 2002 році Я. Собко порушує проблему виділення самостійної галузі педагогіки – дидактики інтегрованих курсів, «яка структурується за логічною схемою: загальна дидактика інтегрованих курсів – окремі дидактики вивчення конкретних інтегрованих курсів» [5].

Дослідження інтегративних тенденцій в українській педагогіці на початку 2000-х років полягає в поглибленні методичного аспекту інтегрованого навчання на основі розроблених теоретико-методологічних основ. Його особливістю є акцентування внутрішньоциклової інтеграції, яка є вищим рівнем стосовно внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції змісту навчання на попередньому етапі. Активно розробляються не лише зміст, але й форми і методи інтегрованого навчання.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що особливістю розвитку інтегративних процесів є розширення функцій інтеграції та актуалізація проблеми міжциклової інтеграції: інтеграції змісту гуманітарних та природничих дисциплін. Увага науковців спрямовується на інтегративні аспекти

виховання. Досліджуються можливості використання інтегративного підходу на формування загальнолюдських та професійних якостей особистості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зверев И.Д. Межпредметные связи как педагогическая проблема. *Советская педагогика*. 1974. № 12. С. 10–16.
2. Левчук О.В. Становлення дидактичної теорії інтеграції у професійній освіті. Вінниця : ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2006. 39 с.
3. Козловська І.М. Інтеграція знань як засіб гуманітаризації навчання у процесі підготовки фахівців технічного профілю / І. М. Козловська, О.М. Вознюк. *Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К.Д. Ушинського*. 2002. Вип. 10. Ч. 2. С. 62–66.
4. На пути к новой школе: Опыт перестройки народного образования в Эстонской ССР. Москва : Педагогика, 1988. 224 с.
5. Собко Я.М. Теоретичні та методичні основи інтегративних курсів у професійно-технічній освіті : монографія / за ред. С.У. Гончаренка. Львів : Сполом, 2006. 332 с.